

Tattenbachu pa celo zelo jasno ločitveno vidna (kot izviren »dodatek« Puffovi historiografski rekonstrukciji ustrezne preteklosti). Pri Lepi Vidi vsakršna dodatna označitev odpada, saj je snov v obliki dogajalne sheme, fabule iz ljudske pesmi, pa čeprav potem fiktivno zapisana kot zgodovinski roman, opremljen z izdatnim nacionalno-moralnim aktualizmom; »prave« zgodovine pa v njem ni, ničesar, kar bi bilo tudi zgodovinsko izpričano. — »Izviren« roman pomeni roman z izmišljeno, še nikjer, niti v ljudskem izročilu izpričano snovjo (snov izvira neposredno iz pisca); v njem ni nikakršnih utemeljevanj niti koketiranj z zgodovino, snov je fiktivno sodobna. — Torej lahko že vpnaprej predvidevamo pri Jurčiču vsaj dva tipa romana, oba zastopana s po štirimi teksti: »izviren« in »historičen«. Če le malce pomislimo na vsa tista številna teoretiziranja o zgodovini in pripovedi (historiji in »štorigiji«), o resničnosti in fikciji, kakršna je v vedo o literaturi zasejala in razširila romantika z vsemi spremnimi in predstražnimi duhovnimi gibanji, potem je mogoče meniti, da so tudi tehniško-izrazne, ideološke, kompozicijske, torej poetološko zanimive rešitve v obeh tipih romanov vsaj deloma različne; da torej ne gre samo za dva snovna, marveč mnogo obsežnejše, recimo strukturno diferencirana tipa.

Saj ni bil naš namen zamotavati vso reč, kajti vse to je res šele nekakšen uvod, pot do praga, nikakršen odgovor na začetno vprašanje; vendar hkrati nuja, nujen uvodni premislek, otipavanje možnosti, zastavitev smeri; nujno opravilo, ki nam hkrati vzpostavlja zavest o tem, kako vprašanje o slovenskem romanu, kaj da je ta roman, nikakor ni tako enostavno, kakor se nam kar naprej dozdeva.

France Bezlaj

Filozofska fakulteta v Ljubljani

NA ROBU SRBOHRVATSKEGA (IN SLOVENSKEGA) ETIMOLOŠKEGA SLOVARJA

17

Sln. *récelj* in sbh. *rěcelj*, *řecalj*

Petar Skok v svojem etimološkem slovarju na več mestih razmišlja o besedi *recelj*, ki je skupna slovenščini in srbohrvaščini in za katero vsaj doslej še ne poznamo paralel v drugih slovanskih jezikih. Pred Skokom jo je skušal pojasniti samo A. Matzenauer v Listy Filologické XVI 177, kateri izhaja iz n. dial. *Ränkel*, pomanjševalnice k *Ranke* »vilica, veja, poganjek na trti«, stvn. *hranca* »Vitis alba«. Ta poizkus razlage se Skoku ne zdi zadovoljliv.

V knjižni slovenščini srečujemo danes *récelj* največkrat samo v pomenu »štula, štrcelj odrezanega uda«, ki ga Pleteršnik ne navaja. Registrirani pomeni so še

»ročaj pri žlici« (Lašče, Laško), »ročaj pri kosi za levo roko«. Najstarejši izpričani pomen je »caulis, caudex« v slovarjih 18. stoletja (Hipolit, Pohlin, Gutschmann). Tehnični slovar navaja tudi »krcej odlomljene veje«. Iz tega je izvedeno *recljânje* »drobna repa« (Hudojužina), pridevnik *recljât* in celo glagol *recljâti*. Dokaj razširjen je tudi priimek *Recelj*, izpričan že 1377 *Marinus Rečil* (Cerkno). Manj razširjen je sinonim *rócelj* »ročaj« s pridevnikom *rócljast*. Vodnik navaja *rúcelj* »ročaj pri statvah, pah, trkavnik«, narečno poznamo tudi *rucelj* »kratek ročaj na koncu kosišča« (Temljine) in pritrđiti je treba Skoku, III 119 in 164, ki pri tej besedni družini opozarja še na sln. dial. *rúcek* »oružen koruzni storž« (vzh. štaj.). Oblik z -o- in z -u- ne najdemo med slovenskimi priimki.

Za srbohrvatsko ozemlje si samo iz Skokovih podatkov še ne morem ustvariti popolnoma jasne slike o razširjenosti posameznih oblik.

Pri geslu *pičûo* navaja Skok sbh. *rêcalj*, gen. *reclja* »ročaj pri kosi« (Vodice), kar kasneje več ne omenja; *rêcelj* s pomenom »ročaj pri kosi ali pri veslu; oružen koruzni storž« locira v Šušnjevo selo, Čakovac kod Ogulina, Kralje, Turska Hrvatska. Zdi se, da imajo širši areal oblike *rúcelj* (Vuk, Srijem, Vis, Brač, Cavtat), *rûcálj* (Istra, Varoš kod Slavonskog Broda) in *rûcanj* (Vinkovci i okolica). Posebna gesla so pri Skoku *rucelj¹* »go klip kukuruza koji se sam orunio ili su ga ptice orunile, klasinac« (Belec u Hrvatskom zagorju, Lepoglava) in *rúcela* (Hvar) »rukovet trave kao plašilo na fronžati«, kjer gre za isto osnovo, križano z romanskim sufiksom.

Ko je Skok sestavljal alfabetarij za svoj slovar, ni samo za vsako obliko, ki mu ni bila jasna, ampak tudi za vsak pomen nastavil posebno geslo. Vendar *reclj²* in *reclj³* predstavljajo samo homonima, ki nimajo nič skupnega z našo besedno družino. Redki so v Skokovem delu primeri, kjer bi se nam odprl tako globok pogled v njegovo delavnico. K tem besedam se je večkrat vračal in o njih intenzivno razmišljal. Šele kasneje se je prepričal, da je *rucelj¹* »koruzni storž« samo metaforična razširitev pomena in da je to ista beseda kot *rúcelj²*. Razumljive težave pa mu je povzročalo medsebojno razmerje med oblikama *reclj* in *rúcelj*, kjer že primerjava s slovenskim *reclj* in *rocelj* nedvomno kaže na staro -ę- : -ǫ-. Zaradi pomena je pri teh samo slovensko-kajkavsko-čakavskih oblikah takoj jasno, da imamo opravaka z isto osnovo kakor v splošnoslovanskem *rǫka* »manus«. Toda kako pojasniti -e- v *reclj* in -c- v *rucelj*? Vsak resen jezikoslovec Skokove generacije bi se enako kakor Skok odločil, da je *rucelj* bliže praslovanskemu stanju kakor *reclj*, suponiral pa je lahko samo, da je bil v tem primeru besedotvorno izhodišče stari lokal *rǫcě*, kjer je -c- razložljiv po drugi praslovanski palatalizaciji. Saj v slavistiki ni na razpolago primernega sufiksa, s pomočjo katerega bi lahko pojasnili takšen razvoj.

Pri geslu *reclj¹* beremo Skokovo mnenje: »Ostaja neobjašnjena promjena u > e u *reclj*«. Pri geslu *rucelj¹* pa: »sadrži prijevoini stepen *ręka za obče-slav. *rǫka > ruka«. Toda zgrozimo se pri geslu *rucelj²* nad obširno razlago: »Ta se varianta može objasniti samo upoređenjem s polj. ręka »ruka« gdje ę mjesto ǫ predstavlja prijevoin ręka prema rǫka u ostalim slavinama. Time je dokazano da je taj prijevoini stepen postojao ne samo na sjeveru u poljskom, nego i na jugu u hrv.-srp. jeziku i da je prema tome ne samo baltički, nego i baltoslavenski«.

Povprečen slavist na vsaki univerzi, ki zasluži to ime, ve vsaj to, da je polj. *ręka* nastalo v internem poljskem razvoju iz praslovanskega *ręka*, tudi če nima dovolj jasne predstave o slovanski akcentuaciji, ki je povzročila te spremembe. Zgrozi se, da se je mogel lotiti pisanja srbohrvaškega etimološkega slovarja človek, ki o slovanskem glasoslovju ni imel dovolj znanja. Sam sem pri prebiranju Skoka naletel že na več takšnih mest, ki so me deprimirala. Celo vrsto so mi jih naštevali tudi tuji slavisti, ki jih je Skokovo delo razočaralo. Skušal sem jim dopovedati, kako je težko bolni Skok mrzlično hitel, da pred smrtjo še uredi svoje zapiske. Zameril sem pa redakciji, ki jih je skoraj petnajst let pripravljala za tisk, da takšnih očividnih slavističnih spodrseljavev ni obzirno popravila.

V dosedaj objavljenih kritikah Skokovega slovarja pa je nedvomno dokazano, da kljub v uvodu nakazanim trditvam neštetokrat niso posebej označeni različni kasnejši posegi v Skokov tekst. Citiranih odstavkov Skok ne bi nikoli napisal. Imel sem pred desetletji nekaj redkih priložnosti, da sem se posvetoval z njim o svojih problemih.

Vsakokrat mi je svetoval, da z enim primerom v lingvistiki ni nič dokazanega. Treba jih je najti več. Če bi bil Skok prepričan, da je v besedi *recelj* nedvomno refleks praslovanskega *ę*, bi najprej tri nedokončana gesla združil v enega in pri geslu *ruka* poudaril, kako močan nov argument je to za pravilnost stare etimologije, ki slov. *ręka* in lit. *rankà* povezuje z litavskim glagolom *riñkti*, *rinkù* »sammeln«. Zaradi različnih pomenskih primerjav s pojmom *roka* v drugih jezikih se zdi vrsti novejših avtorjev še vedno najbolj sprejemljiva. Tudi Skok se je odločil zanjo, čeprav navaja tudi domnevo Mikkoše, da bi moglo biti izhodišče pragermansko **vranhō* in Kuryłowiczewo, Bonfantovo itd. primerjavo z galskorumanskim *branka* »roka«.

Že pred letom 1914 je bilo v znanstveni evidenci mnogo na ožji geografski prostor omejenih besed in oblik, ki so presenečale raziskovalce. Toda v stroki je prevladovalo mnenje, da je verjetno mlajšega izvora vse, kar ni splošnoslovansko. Posebno je veljalo to za ozemlja, kjer razvoj dialektov še ni bil zadoljivo raziskan. Zato se je slavistika v nasledstvenih državah za več desetletij tako intenzivno preusmerila v dialektologijo. Danes lahko razen redkih izjem z neprimerno večjo gotovostjo ugotavljamo, kaj je moglo nastati v internem mlajšem razvoju slovanskih jezikov in kaj kaže zanesljivo starejše poteze.

Pri praslovanskem **ręk-* v *recelj* se je razvil *-c-* po tretji palatalizaciji. Sufiks pustimo zaenkrat v nemar, gotovo ni mogel biti **-ělʲ* iz **ěljos*, kot ugiba Skok pri *recelj*¹. Oblika **ręc-ělʲ* more biti samo produkt medsebojnega križanja med **ręk-* in izvedenkami iz **ręka*, dokler je bila v jeziku še živa zavest sorodstva obeh oblik.

Zelo bi bili hvaležni JAZU, če bi neka nevtralna osebnost pregledala pri teh geslih Skokov rokopis. Če se nedvomno, tudi grafološko in po barvi črnila, ujemajo z objavljeno verzijo, bomo jezikoslovci prisiljeni verjeti, da Skok res ni dovolj poznal osnov slovanskega glasoslovja. V nasprotnem primeru pa se bomo lahko pri številnih takšnih spodrseljajih, ki seveda niso navedeni v popravkih, sklicevali na malomarno redakcijo velikega Skokovega dela. Primeren stvaren odgovor bo revija *Jezik in slovstvo* rade volje objavila.